

ПОЛЬСЬКА ПОЛАБІСТИКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Дається оцінка внеску польських вчених другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: Ю. Відаєвича, Г. Ловмянського, А. Гейштора, Г. Лябуди, Л. Лецеєвича, Є. Стжельчика та ін. у дослідження історії полабсько-прибалтійських слов'ян епохи середньовіччя.

Ключові слова: полабсько-прибалтійські слов'яни, середньовіччя, Польща, славісти, історіографія.

Історія західного форtpосту слов'янського світу – полабсько-прибалтійських слов'ян, котрі понад два століття здійснювали стійкий опір німецькому феодальному “Drang nach Osten” викликає постійний дослідницький інтерес у новітній польській славистиці, оскільки дає багатий матеріал для ознайомлення з процесом заселення слов'янами території Полаб'я і Помор'я, етнополітичним розвитком слов'янських племен між Ельбою і Одером у добу раннього середньовіччя, їх духовною і матеріальною культурою, взаємовідносинами з сусідніми державами – Німеччиною, Данією, Польщею і Чехією.

Ось чому ми вважаємо виправданою здійснену нами спробу проаналізувати у даній статті внесок польської історіографії другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у галузь полабістики.

Основоположником вивчення минулого полабсько-прибалтійських слов'ян у повоєнній Польщі став професор Ягеллонського університету, уродженець України Юзеф Відаєвич (1889–1954), котрий опублікував у 40-і роки ХХ ст. низку досліджень з полабо-слов'янської проблематики, а саме: «Німці проти слов'ян полабських» (Познань, 1946); «Дослідження свідчень про слов'ян Ібрагіма ібн Якуба» (Краків, 1946); «Західні слов'яни і німці у середні віки» (Катовіце, 1946); «Велети» (Катовіце, 1946); «Серби полабські» (Краків, 1948)¹. До найцінніших у цій серії, очевидно, належать дві останні з перерахованих праць, у яких він детально охарактеризував суспільно-політичний устрій і причини поразки у боротьбі проти зовнішньої експансії велетської і сербо-лужицької групи племен².

Важливе значення для поступу історичної думки у Польщі другої половини ХХ ст. мали фундаментальні праці видатного польського історика-медієвіста Генріка Ловмянського (1898–1984). У 1953 р. побачила світ його узагальнююча монографія «Економічні основи формування слов'янських держав»³. У ній він на основі великого фактографічного матеріалу, притаманного його працям, переконливо показав, як зміни у техніці виробництва сільськогосподарської продукції у давніх слов'ян привели до соціального розшарування, що викликало у свою чергу якісні зрушення у розвитку суспільних інститутів – появи державного апарату з його органами примусу. Г. Ловмянський вважав, що в слов'янських країнах такі умови виникають у VI–VIII ст. Не було винятком, на думку вченого і слов'янське Полаб'я та Помор'я, де розповсюдження орного землеробства і поява у ньому надлишкового продукту привела до виникнення прошарку знаті і змін політичного устрою⁴. Одночасно з формуванням держави у полабсько-прибалтійських слов'ян з'являються і перші міські центри, чіткі сліди котрих, на його погляд, помітні уже з Х ст⁵. Всупереч думці переважної більшості тогочасних вчених про незначну заселеність ранньосередньовічного Полаб'я, Г. Ловмянський наголошував, що окремі регіони полабо-слов'янських земель, як от землі у трикутнику між Рудними горами і річками Ельбою і Заале, були заселені

у той час значно більше, ніж Німеччина і середня густина населення тут складала 29 чоловік на 1 км²⁶.

Понад двадцять років присвятив Г. Ловмянський написанню найбільш знакової зі своїх праць «Початки Польщі. З історії слов'ян у I тисячолітті н.е.», шість томів якої були опубліковані у Варшаві у 1964–1985 рр.⁷. Автор всебічно проаналізував, що було загальнослов'янським і що давньопольським в етногенезі слов'ян на польських землях. Протослов'яни у давнину, велике переселення народів, соціально-економічні і політичні зміни у давніх слов'ян, державотворчі процеси у ранньосередньовічній Польщі – ось вузлові напрямки, по котрим ведеться дослідження у цій праці, що отримала вельми схвальну оцінку в польській історіографії⁸. Досить значну увагу у даній роботі приділив вчений і полабо-слов'янській проблематиці. Так, у другому її томі, ретельно опрацювавши джерела і значний масив лінгвістичної літератури, він детально зупиняється на дискусійних питаннях про етимологію термінів – велети, серби і ободрити, характері міграційних процесів у Центральній Європі рубежу античності і середньовіччя, часі появи слов'ян на полабській території⁹. Знайшло ґрунтовне висвітлення у дослідженні і питання боротьби за незалежність полабсько-прибалтійських слов'ян.

Подальшим кроком у розробці проблем ранньої історії слов'ян стала робота Г. Ловмянського «Релігія слов'ян та її занепад (VI–XII ст.)» (Варшава, 1979), що підтверджувала і поглиблювала основні висновки його головної праці про витоки Польщі фактами зі сфери менталітету і духовної культури слов'ян. Окремий розділ монографії Ловмянський присвятив полабському політеїзму, зародження котрого він датував 928–967 рр., коли розпочалася перша після епохи Каролінгів німецько-слов'янська конфронтація на Полаб'ї¹⁰. Аналіз джерел з полабського язичництва дозволив вченому дійти висновку, що місцевий політеїзм був найбільш розвинутим з усіх слов'янських земель, хоча й формувався у несприятливих умовах, у середовищі частково повністю позбавленому форм державної організації, частково (як у ободритів) – за відсутності її розвинутих форм¹¹. У вузьких племінних межах полабського політеїзму, на думку вченого, не було місця для богів з «відомчою компетенцією», оскільки кожне плем'я створило собі бога з «загальною компетенцією, що опікувався усією невеликою племінною територією, усіма її справами і представляв плем'я і його політичні цілі у зовнішньому світі...»¹².

Майже одночасно з вищеохарактеризованою роботою Г. Ловмянського з'явилося дослідження зі слов'янської міфології знаного польського історика-медієвіста Олександра Гейштора (1916–1999)¹³. Його монографія являє собою всеохопну картину розвитку вірувань слов'янських племен у дохристиянський період. При цьому А. Гейштор послуговувався не лише традиційними техніками історіографії, археології та описової етнографії. Він звертався й до мовознавчих досліджень і теоретичних схем порівняльного релігієзнавства, що дало йому змогу поглянути на слов'янську міфологію як на одну з важливих індоєвропейських політеїстичних міфологій, яка нічим не поступалася германським, балтським і кельтським аналогам. Порівняльний підхід дав автору можливість виявити сліди вірувань, які краще збереглися в релігійних системах інших народів.

Суттєвим внеском А. Гейштора у славістику, став детальний аналіз автором розвитку слов'янських вірувань на Полаб'ї і Помор'ї у добу раннього середньовіччя, зокрема, пантеону богів полабських слов'ян. Всупереч твердженню А. Брюкнера про «єдинобожжя» у полабсько-прибалтійських слов'ян у XII ст., що виникло у них ніби-то в ході їх адаптації до християнського світогляду¹⁴, А. Гейштор вважав, що у полабів у цей час був не монотеїзм, а генотеїзм – тобто верховна роль одного з богів, котрий став можливим лише з появою відповідних політичних умов – потреби захисту від експансії саксонців, які від стану співіснування доби Каролінгів у першій половині X ст. перейшли до стадії збройного наступу та завоювання територій¹⁵.

Не заперечуючи ймовірність ідейного впливу якихось сусідніх народів на процеси еволюції язичеських культів у слов'янських племен між Ельбою і Одером, про що свідчить, на думку А. Гейштора запровадження на острові Рюген подушного податку на користь верховного бога. Він разом з тим наголошував, що міфологічна основа релігійної системи на Полаб'ї у XII ст. за-

лишалась у давньому вигляді¹⁶. За його спостереженням, язичництво у полабсько-прибалтійських слов'ян мало виконувати подвійну роль: гарантувати збереження їх культурної ідентичності і посилити їхню здатність до самозахисту таким розбудовуванням культу, яке дало б змогу конкурувати з християнством у справі інтеграції суспільства на певній політично-організованій території¹⁷.

Активізації наукового інтересу в Польщі у другій половині ХХ ст. до вивчення минулого полабсько-прибалтійських слов'ян в значній мірі сприяли роботи видатного польського історика-медієвіста, дійсного члена ПАН Герарда Лябуди (1916–2010). Уже в першій своїй фундаментальній праці «Дослідження про походження польської держави», захищеній у 1946 р. у якості докторської дисертації у Познанському університеті ім. Адама Міцкевича, він у руслі аналізу вузлових проблем державотворчого процесу у Польщі приділив певну увагу і полабо-слов'янській проблематиці. Так, перший акт історії Польщі – польсько-велетська війна, у котрій Мешко I зазнав поразки від військ лютичів, очолюваних німецьким авантюристом Віхманом, на його погляд, припадає не на 963 р., а на 964–966 р.¹⁸. Союзниками велетів, на думку Г. Лябуди, в той час були чехи, що оточили Польщу Мешка I з заходу і півдня¹⁹. До велетів, крім чотирьох основних племен – хижан, черезпенян, доленчан і ротарів, що складали ядро союзу, автор цілком слушно відносин у Х ст. також волінян і щецінян²⁰.

Вагомим внеском Г. Лябуди у дослідження історії слов'янських племен між Ельбою і Одером стали його «Фрагменти історії західних слов'ян», три томи яких вийшли друком у Познані протягом 1960–1975 рр. Про те, що ця класична для польської медієвістики праця не втратила своєї цінності і понині свідчить її перевидання на початку ХХІ ст.²¹. Дослідження Г. Лябуди відрізняє глибоко професійний підхід до аналізу писемних джерел. Він детально аналізує свідчення Вібія Секвестра, Йордана, Феофілакта Сімокатти про найдавніше перебування слов'ян над Ельбою і Балтикою уже в V–VI ст. Потім переходить до характеристики ключових моментів історії Полаб'я Х ст., а саме: заснування і територіальних меж бранденбурзького і мейсенського єпископств; передумов, ходу і наслідків повстання заельбських слов'ян 983 р.; взаємовідносин велетського союзу з Польщею, Чехією і Німеччиною у Х ст.²². Знайшли також всебічне висвітлення у роботі процес заснування німецьких марок на слов'янському прикордонні у Х–ХІІ ст., місійна й організаційна діяльність католицької церкви на землях полабських слов'ян, характер слов'яно-скандинавських взаємовідносин у добу раннього середньовіччя²³.

Остання з вищезгаданих проблем привернула увагу Г. Лябуди ще в студентські роки, коли він отримавши стипендію Лундського університету, навчався у 1938–1939 рр. у Швеції, де глибоко опанувавши шведську мову, підготував наукове дослідження присвячене польсько-скандинавським відносинам. Однак, воно, на жаль, було втрачене у вирі подій другої світової війни²⁴.

У повоєнний період Г. Лябуда ще неодноразово повертався до дослідження слов'яно-скандинавських відносин. Так, у 1960–1961 рр. побачили світ дві його джерелознавчі роботи з даної проблематики: «Джерела, саги і легенди з найдавнішої історії Польщі» (1960), а також «Скандинавські і англосаксонські джерела з історії слов'ян» (1961)²⁵. Значний інтерес для нас, зокрема, становить вміщена у другій з цих праць інформація англійського короля Альфреда (у його вільному перекладі «Всесвітньої історії» Орозія – М. Р.) про територію розселення ободритів, вільців, далемінців та інших слов'янських племен між Ельбою і Одером у ІХ ст.²⁶.

З поміж чималого кола робіт Г. Лябуди на окрему увагу заслуговують праці присвячені його малій батьківщині – Помор'ю. Як влучно зазначав про Лябуду його учень по Познанському університету Є. Стжельчик: «Дитям кашубів він залишився до кінця життя, хоча й покинув батьківським дім у двадцятирічному віці»²⁷. Перші праці Г. Лябуди з поморської проблематики з'явилися ще в повоєнні роки, коли виникла необхідність обґрунтувати історичні права Польської держави на возз'єднанні з нею після фашистської окупації західні і північні землі. Відповідаючи на поточні потреби життя Лябуда пише свою роботу: «Велике Помор'я в історії Польщі» (1947)²⁸, у котрій переконливо доводить слов'янський характер західних і північних польських земель, разом з тим наголошуючи на спільному напрямку історичного розвитку Західного і Східного Помор'я та території пруссів, а також їх відмінності від решти регіонів давньої Польщі.

На межі 50-60-х років ХХ ст. Г. Лябуда став редактором іншої поморознавчої праці «Нариси з історії Помор'я» (Варшава, 1958–1961, Т.1–3)²⁹. Причому у першому томі «Нарисів», присвяченому середньовічному Помор'ю, він є автором ключового розділу з історії об'єднання Помор'я з Польщею у Х–ХІV ст. Істотний вклад, як концептуальний і організаційний, так і дослідницький, вніс Г. Лябуда у підготовку першого тому багатотомної «Історії Помор'я» (Познань, 1969), де він також виступає одночасно як редактор і як автор низки важливих розділів цієї узагальнюючої праці. У них він, зокрема, всебічно розглядає територіальний і суспільно-політичний устрій слов'янського і прусського населення Помор'я у ранньому середньовіччі, хід експансії Давньопольської держави на Помор'я у Х–ХІІ ст., а також мову та духовну культуру поморських слов'ян. Г. Лябуда показує, що поморяни разом з ободритами, велетами і поляками входили до лехитської мовної спільноти. У тісному зв'язку з котрою була мова сербів-лужичан³⁰. Поме-ранська мовна спільнота, як зазначає автор, у свою чергу поділялась на дві групи: західнопоморську і східнопоморську (кашубську)³¹.

Завершує поморознавчу проблематику у науковому доробку Г.Лябуди праця присвячена середньовічній історії рідної автору Кашубщини у контексті історичного процесу на Помор'ї³².

До корифеїв польської полабістики безумовно слід віднести і відомого археолога та історика-медієвіста професора Вроцлавського університету Леха Лецеєвича (1931–2011), котрий своїми ґрунтовними дослідженнями поклав початок вивченню в країні витоків і процесу формування ранніх міських центрів у північно-західних слов'ян. Першим вагомим науковим доробком вченого у цій царині стала його монографія «Початки приморських міст на Західному Помор'ї» (1962), у котрій він на основі комплексного аналізу писемних і археологічних джерел розкрив соціально-економічні і політичні передумови виникнення основних західнопоморських міст, специфіку урбанізаційного процесу у цьому регіоні, топографію та вузлові тенденції господарського і соціокультурного життя середньовічних міст Західного Помор'я. Відносно ранню появу західнопоморських міських центрів вчений пояснював швидким розвитком у цьому регіоні Балтики віддаленої торгівлі, що притаманно було, на його погляд, також скандинавським містам³³. Разом з тим, виникнення середньовічних міст Західного Помор'я, як справедливо наголошував автор, було результатом вітчизняних процесів і свідчило про зростання значення слов'янського елемента у господарському житті Південної Балтики протягом ІХ–Х ст.³⁴

Завершує цикл робіт Л. Лецеєвича у сфері дослідження міст західних слов'ян доби раннього середньовіччя його монографія «Міста північно-полабських слов'ян» (1968). Полабо-слов'янська проблематика привернула увагу автора насамперед через розбіжність думок серед славівістів з питань розвитку місцевого суспільства, а також через недостатню розробку її на той час в історіографії. Реалізації намірів сприяли виїзди Л. Лецеєвича у НДР у 1956 і 1965 рр. та ФРН у 1959 р. у якості стипендіата ПАН, де йому значно допомогли своїми порадами проф. П. Грім (Берлін), проф. Е. Шульдт (Шверін), проф. Г. Янкун (Геттінген). На основі використання писемних джерел, а також широкого залучення матеріалів археологічних розкопок німецьких вчених Л. Лецеєвич дійшов висновку, що урбанізаційний процес на північному Полаб'ї, як і в решті регіонів розселення західних слов'ян, відбувався без впливу античних традицій, існуючі тут у ранньому середньовіччі окремі осередки урбанізації передусім представлені адміністративно-політичними центрами племінних союзів і окремих великих племен³⁵. Загальною передумовою їх виникнення, за справедливим твердженням Лецеєвича, був прогрес у розвитку орного землеробства, котре гарантувало прогонування значних груп населення, які зовсім не займались, або лише побічно займались землеробством. Основою економічного виокремлення ранніх північно-полабських міст, на думку автора, було зосередження у них ремесла і обміну³⁶.

Помітним внеском Л. Лецеєвича у дослідження минулого слов'янських племен між Ельбою і Одером стала його монографія «Мисливці, збирачі, селяни, ремісники. Рання історія Лужиці до ХІ століття» (Баутцен, 1982)³⁷. У роботі на базі широкого використання археологічних, антропологічних та писемних джерел відтворюються факти та події первісної історії Лужиці від появи перших людей на її території до кінця залізного віку, а також всебічно аналізується динаміка

історико-культурних змін, темпи суспільного прогресу, матеріальна і духовна культура Лужиці з часу заселення її слов'янами до завершення ранньосередньовічної епохи. Лецеєвич глибоко і детально дослідив матеріали розкопок слов'янських бургів південного Полаб'я, а також вплив бургового будівництва на процеси соціальної стратифікації у даному регіоні³⁸. Торкнувся автор і проблеми формування сербської народності у добу раннього середньовіччя³⁹.

Останньою працею Л. Лецеєвича, що побачила світ уже після його смерті, була стаття «Як здійснювати синтез», написана у зв'язку з проведенням конференції археологів і істориків-медієвістів⁴⁰. Сам вчений був знаним майстром створення узагальнюючих праць, таких як «Західні слов'яни» (1976), «Нормани» (1979), у котрих аналізував також окремі аспекти полабо-слов'янської проблематики у контексті історії інших західно-слов'янських і скандинавських народів⁴¹.

У науковій розробці польськими істориками другої половини ХХ – початку ХХІ ст. полабо-слов'янської проблематики важливе місце посідають праці професора Познанського університету ім. Адама Міцкевича Єжи Стжельчика. Науковим дебютом вченого у галузі полабістики стала монографія «По той бік Одри. Історія і занепад полабських слов'ян» (1968), у котрій здійснена спроба проаналізувати основні етапи франко- і німецько-слов'янського протистояння на Полаб'ї у середні віки⁴². Ходу німецького середньовічного “Drang nach Osten” у слов'янські землі між Ельбою і Одером присвячені і деякі інші праці Є. Стжельчика, зокрема «Бранденбургія» (1971) і «Полабські слов'яни» (2013)⁴³.

Етапною у польській полабістиці другої половини ХХ ст. стала колективна монографія «Полабські слов'яни між німцями і Польщею» (1981), у підготовці котрої взяли участь ряд відомих польських істориків-медієвістів: Г. Лябуда, Л. Лецеєвич, Є. Стжельчик, К. Годловський, К. Мислінський, Л. Тишкевич та ін.⁴⁴. Накопичення у 50–70-і роки ХХ ст. фактичного матеріалу з історії полабів, насамперед завдяки регулярним археологічним розкопкам, дало можливість розглянути низку ключових проблем полабістики, які на той час залишались ще недостатньо дослідженими. Зокрема, всебічно розглянуте в роботі одне з дискусійних питань полабістики – дата появи слов'ян на території між Лабою і Одрою. Полемізуючи з прихильниками слов'янської автохтонності на полабських землях, автор одного з розділів – знаний польський археолог і історик, професор Ягеллонського університету К. Годловський доводить, що нині «ми не маємо жодних переконливих даних, які засвідчують проникнення слов'ян на територію басейну Лаби у часи до середини VI ст.»⁴⁵. Знайшли висвітлення у цій узагальнюючій праці також політична організація полабських слов'ян, особливості їх господарського життя та історія окремих регіонів Полаб'я.

Серед робіт з регіональної історії Полаб'я, що з'явилися у розглядуваний період у Польщі варто згадати дослідження Я. Осенгловського про руян⁴⁶, А. Турасевича – про ободритів⁴⁷, Т. і Р. Керсновських, В. Лосінського, Я. Піскорського – про поморян⁴⁸. Заслуговує на увагу при оцінці середньовічних польсько-полабських взаємовідносин і монографія К. Мислінського⁴⁹.

Проведений аналіз польської полабістики свідчить про існування у новітній історичній думці Польщі значного інтересу до минулого слов'янських племен між Ельбою і Одером, котрий протягом даного періоду набув окресленого і систематичного характеру. Полабо-слов'янська проблематика займає одне із чільних місць у науковому доробку багатьох польських славістів, у тому числі і таких визначних як Г. Ловмянський, Г. Лябуда і А. Гейштор. Польська полабістика дає можливість скласти досить повне уявлення про історичний розвиток ранньосередньовічного Полаб'я, хоча і страждала у 40–80-і роки ХХ ст. певними недоліками методологічного характеру, типовими для історико-славістичної думки Центрально-Східної Європи.

¹ Widajewicz J. Niemcy wobec Słowian Polabskich. – Poznań, 1946; Idem. Studia nad relacją o Słowianach Ibrahima ibn Jakuba. – Kraków, 1946; Idem. Słowianie zachodni a Niemcy w wiekach średnich. – Katowice, 1946; Idem. Weleci. – Katowice, 1946; Idem. Serbowie nadlaby. – Kraków, 1948.

- ² Leśny J. Józef Widajewicz // Wybitni historycy Wielkopolscy / Pod red. J. Strzelczyka. – Poznań, 1989. – S. 264.
- ³ Łowmiański H. Podstawy gospodarcze formowania się państw słowiańskich. – Warszawa, 1953.
- ⁴ Ibid. – S. 101–104.
- ⁵ Ibid. – S. 180.
- ⁶ Ibid. – S. 238.
- ⁷ Łowmiański H. Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e. – Warszawa, 1964–1985. – T. 1–6.
- ⁸ Ochmański J. Henryk Lowmiański // Wybitni historycy Wielkopolscy / Pod red. J. Strzelczyka. – Poznań, 1989. – S. 398–399.
- ⁹ Łowmiański H. Początki Polski. Z dziejów Słowian w I tysiącleciu n.e. – Warszawa, 1964. – T. 2. – S. 50–77, 295–299, 334–339.
- ¹⁰ Łowmiański H. Religia Słowian i jej upadek. (w. VI–XII). – Warszawa, 1979. – S. 170.
- ¹¹ Ibid. – S. 201.
- ¹² Ibidem.
- ¹³ Gieysztor A. Mitologia Słowian. – Warszawa, 1982.
- ¹⁴ Brückner A. Mitologia polska. Studium porównawcze. – Warszawa, 1924. – S. 52.
- ¹⁵ Гейштор А. Слов'янська міфологія [пер. з польс.]. – К., 2015. – С. 129.
- ¹⁶ Там само. – С. 111.
- ¹⁷ Там само. – С. 110–111.
- ¹⁸ Labuda G. Studia nad początkami państwa polskiego. 2 wyd. – Poznań, 1987. – S. 53.
- ¹⁹ Ibid. – S. 69.
- ²⁰ Ibid. – S. 468–469.
- ²¹ Labuda G. Fragmenty dziejów Słowiańszczyzny Zachodniej. – Poznań, 2002.
- ²² Ibid. – S. 179–188, 243–246, 301–307.
- ²³ Ibid. – S. 484–495, 736–742, 747–777.
- ²⁴ Jasiński T. Gerard Labuda (1916–2010) // Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej. – 2013. – Nr. 30. – S. 251.
- ²⁵ Labuda G. Źródła, sagi i legendy do najdawniejszych dziejów Słowiańszczyzny. – Warszawa, 1961.
- ²⁶ Labuda G. Źródła skandynawski i anglosaskie... S. 83.
- ²⁷ Strzelczyk J. Gerard Labuda (1916–2010) // Roczniki Historyczne. – 2010. – R. 76. – S. 11.
- ²⁸ Labuda G. Wielkie Pomorze w dziejach Polski. – Poznań, 1947.
- ²⁹ Szkice z dziejów Pomorza / Red. G. Labuda: T.1. – Pomorze średniowieczne; T.2. – Pomorze nowożytne; T.3. – Pomorze na progu dziejów najnowszych. – Warszawa, 1958–1961.
- ³⁰ Historia Pomorza / Pod red. G. Labudy. – Poznań, 1969. – T.1. – S. 327.
- ³¹ Ibid. – S. 330.
- ³² Labuda G. Historia Kaszubów w dziejach Pomorza. – Gdańsk, 2006. – T.1.
- ³³ Leciejewicz L. Początki nadmorskich miast na Pomorzu Zachodnim. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1962. – S. 81.
- ³⁴ Ibid. – S. 83.
- ³⁵ Leciejewicz L. Miasta Słowian północnopółabskich. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1968. – S. 190.
- ³⁶ Ibid. – S. 212–213.
- ³⁷ Leciejewicz L. Jäger, Sammler, Bauer, Handwerker. Frühe Geschichte der Lausitz bis zum 11. Jahrhundert. – Bautzen, 1982.
- ³⁸ Ibid. – S. 78.
- ³⁹ Ibid. – S. 114.
- ⁴⁰ Leciejewicz L. Jak tworzyć syntezę // Archaeologia versus historiam – historia versus archaeologiam: czyli jak wspólnie poznawać średniowiecze? – Poznań, 2012. – S. 15–20.
- ⁴¹ Leciejewicz L. Słowiańszczyzna Zachodnia. – Wrocław, 1976; Idem. Normanowie. – Wrocław, 1979.
- ⁴² Strzelczyk J. Po tamtej stronie Odry. Dzieje i upadek Słowian połabskich. – Warszawa, 1968.
- ⁴³ Strzelczyk J. Brandenburgia. – Warszawa, 1975; Idem. Słowianie połabscy. – Poznań, 2013.

⁴⁴ Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską / Red. J.Strzilczyk. – Poznań, 1981.

⁴⁵ Godłowski K. Problem chronologii początków osadnictwa słowiańskiego na ziemiach połabskich w świetle danych archeologii // Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską. – Poznań, 1981. – S. 49.

⁴⁶ Osięglowski J. Wyspa słowiańskich bogów. – Warszawa, 1971.

⁴⁷ Turasiewicz A. Dzieje polityczne obodrzyców od IX wieku do utraty niepodległości w latach 1160–1164. – Kraków, 2004.

⁴⁸ Kiersnowscy T. i. R. Życie codzienne na Pomorzu Zachodnim. Wiek X–XII. – Warszawa, 1970; Łosiński W. Pomorsze Zachodnie we wczesnym średniowieczu. Studium archeologiczne. – Warszawa, 2008; Piskorski J. Pomorze plemienne. Historia-Archeologia-Językoznawstwo. – Poznań-Szczecin, 2002.

⁴⁹ Myśliński K. Polska wobec Słowian Połabskich do końca wieku XII. – Wodziaław Śląski, 2011.

Дается оценка вклада польских учёных второй половины XX – начала XXI ст.: Ю. Видаевича, Г. Ловмянского, А. Гейштора, Г. Лябуды, Л. Лецевича, Е. Стжельчика и др. в изучение истории полабско-прибалтийских славян эпохи средневековья.

Ключевые слова: полабско-прибалтийские славяне, средневековье, Польша, слависты, историография.

There is given a valuation of the Polish historiography of the second half 19th century – the beginning of the 21st century J. Widajewicz, H. Lowmianski, A. Gieysztor, G. Labuda, J. Strzelchzyk and others in the studying of polabo-baltic Slavs history during the Middle Ages.

Keywords: polabo-baltic Slavs, Middle Ages, Poland, Slavists, historiography.